

**“MAHMUD QOSHG‘ARIYNING “DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIDA
BILIMLARNI BOSHQARISH VA TA‘LIM TAMOYILLARI HAMDA
ULARNING ZAMONAVIY MENEJMENTDA QO‘LLANILISHI”**

GHIYASI SHOKORULLAH

Annotatsiya: Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asari Sharq va butun insoniyat sivilizatsiyasi tarixida betakror va nodir ilmiy xazina hisoblanadi. Ushbu asar nafaqat tilga oid izchil tadqiqot, balki o‘z davrining ilmiy, madaniy va ijtimoiy tafakkuridan dalolat beruvchi boy manba sifatida qadrlanadi. Asarda ilm, ma‘rifat, tarbiya, bilimlarni boshqarish, axloq-odob, jamiyat taraqqiyoti kabi masalalarga chuqur e‘tibor qaratilgan. Darhaqiqat, “Devonu lug‘otit turk” asari bugungi zamonaviy menejment fani va ta‘lim sohasida ham o‘z mazmunan dolzarbligini yo‘qotmagan. Ushbu ilmiy-analitik maqolada asarda tilga olingan bilimlarni boshqarish va ta‘lim tamoyillari, ularning zamonaviy menejmentdagi qo‘llanilishi atroflicha ochib beriladi, o‘zaro uzviylik, asosiy tamoyillar va dolzarb hususiyatlar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Mahmud Qoshg‘ariy, Devonu lug‘otit turk, bilimlarni boshqarish, ta‘lim tamoyillari, zamonaviy menejment, ustoz-shogird an‘anasi, ilmiy innovatsiya, motivatsiya, jamoaviy ish, liderlik.

Ilm va bilim tushunchasi har qanday davrda insoniyat taraqqiyotining asosi bo‘lib xizmat qiladi. “Devonu lug‘otit turk” asarining bosh tamoyillaridan biri ham ilmning ustuvor ahamiyatini ta‘kidlash, bilimlarni jamlash va ulardan oqilona foydalanish hisoblanadi. Mahmud Qoshg‘ariy asarni yozishda mohir tilshunos, bilimdonga xos e‘tibor, ilg‘or yondashuv va har tomonlama chuqur tadqiqot olib borgan. Til oila va jamiyatning yadrosi ekani, dunyoni, dunyoqarashni, axloqni, madaniyatni, hayotni anglash va ifodalashda asos ekani qayd etilgan. Bu jihatlar bugungi ilmiy taraqqiyot va menejment sohasiga bevosita aloqador. Zero, zamonaviy tashkilot va jamiyat taraqqiyoti ham, avvalo, bilim va axborotga asoslanadi. “Devonu lug‘otit turk” asarida inson hayoti davomiy bir ilm olish jarayoni sifatida tasvirlanadi. Qoshg‘ariy ilmning har tomonlama yoritilishi, unga intilishni, uni avloddan-avlodga yetkazib borish kerakligini alohida urg‘u beradi. Ilm nafaqat ma‘lumot, balki amaliyot va tasavvur, hayotni anglash mezonidir. Bu tamoyil zamonaviy menejmentda ham dolzarb: tashkilot samaradorligi, boshqaruv sifatining o‘sishi, xodimlarning kasbiy salohiyati – barchasi bilimlarni harakatga keltirish, birgalikda tahlil qilish va yuksaltirishdan iboratdir. Qoshg‘ariyning asarida har bir avlod oldidagi bosh vazifa – ilm olish va uni to‘g‘ri boshqarish, uni amaliyotga joriy etishni o‘rganish, jamiyat uchun foyda keltirishga urinish kabilar bilan ifoda etiladi [1].

Yana bir muhim masala – bilimlarni tizimlashtirish va tarqatishdir. “Devonu lug‘otit turk” asari misolida ko‘rasizki, Qoshg‘ariy turli manbalarni bir joyga jamlab, ularni tahliliy jihatdan ishlab chiqqan. Bu nafaqat o‘z davrining an‘anasiga, balki bugungi menejment va ta’limda muhim ahamiyat kasb etuvchi bilimlarni boshqarish tizimlariga mos keladi. Axborotlarni jamlash, saralash, tahlil qilish va ularni “foydali” resurs sifatida butun jamoaga teng yetkazish, amalda qo‘llash qoidalari asarda aniq namoyon bo‘ladi. Bugungi menejment fani ham aynan shu – bilimlarni boshqarish strategiyasini – bosh asos qilib olgan: bilim aktivlari, mehnat resurslari, innovatsion yangiliklar, kasbiy tajriba va malaka oshirish jarayonlarini nazorat qilish, baholash va jamoaviy ishlash tamoyillari. “Devonu lug‘otit turk” asarida ilm olish jarayoni ijtimoiy, ahloqiy va ma’naviy omillar bilan uzviy bog‘liqligi alohida urg‘ulangan. Ilmli inson bilimini boshqalar bilan o‘rtoqlashishi, o‘z tajribasini ulashishi, jamiyat va el-yurt taraqqiyotiga hissa qo‘shishi ma’qullangan. Bu qadriyatlar zamonaviy bilimlarni boshqarishda ham asosiy tamoyilga aylangan: ochiqlik, bilim almashinuvi, motivatsiya, jamoaviy fikrlash, mentorlik va ustozlik, o‘zaro hurmat va axborotlarni aniq tahlil qilish bosh maqsad sifatida namoyon bo‘ladi. Qoshg‘ariyning merosida islohotga ochiq bo‘lish, har bir yangilikni tahlil qilish, zamonaviy o‘zgarishlarga moslashishga tayyorlikni tarbiyalovchi tamoyillar ham bor. O‘qitish va boshqaruvda yangicha yondashuvlar, innovatsion tafakkur, ilg‘or mutaxassislarni jalb qilish va tarbiyalash afzallik sifatida ko‘rsatilgan. Asarda madaniy-milliy taraqqiyot va umumiy taraqqiyot sari harakat qilish uchun ilmga, yangi bilimlarga intilish yuqori baholangan. Bu zamonaviy menejment uchun dolzarb, chunki ilg‘or tajriba va yangi bilimlarni o‘zlashtirish, raqobatbardoshlik, sinergetik jamoaning shakllanishi ana shu qadriyatlar asosiga quriladi [2].

“Devonu lug‘otit turk” asarida ham ilmiy muloqot, o‘zaro ko‘mak, maslahatlashish, tadbirkorlik, bilimlarni jamoaviy tarzda boshqarish jarayoni o‘ziga xos uslub va yondashuvda namoyon bo‘lgan. Bilimli insonlar jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida ifodalangan. Asarda jamiyat, oila va jamoaning ilmga tayanish asosida boshqarilishi, yetakchilik fazilatlarini, bilimni to‘plab, uni boshqalarga ulashishning milliy-madaniy qadriyat sifatida muhimligi ta’riflangan. Bu o‘z navbatida, har qaysi zamonaviy tashkilotda bilim kapitaliga tayanishni, uni samarali boshqarish va doimiy rivojlantirishga asoslangan menejment konsepsiyalarining tarixiy ildizlarga ega ekanini anglatadi. Bilimlarni boshqarish va bilimlarni oshirish sohasidagi qadriyatlar – ustozlik, tajriba almashish, o‘zaro hurmat va axloqiy-ijtimoiy mas’uliyat tushunchasi nafaqat Qoshg‘ariy asarida, balki zamonaviy ilmiy va boshqaruv tizimlarida ham doimiy muhim sanaladi. Xodimlarning bilim darajasi yuqori bo‘lishi, ahloqiy fazilatlarini, kasbiy malakasi va mustaqil fikrlashi jamiyat rivojining asosiy drayveri sifatida baholanadi. “Devonu lug‘otit turk” asarida bilimlarni boshqarish jarayoni intizom, fidoyilik, izlanish, sabr, insonparvarlik, bilimli

insonlarga hurmat, to'g'ri yo'l ko'rsata olish sifati bilan bog'lanadi. Asarda bilimli kishilar doimo o'z ustida ishlashga, bilim sohibi bo'lishga, jamiyat ravnaqi sari borishga da'vat etiladi. Bu, zamonaviy menejmentda, ayniqsa, professionallarni kasbiy rivojlantirish, hayotboyi o'rganish, yangi bilimlarni tezda o'zlashtirish, yangicha fikrlashga undashda o'z aksini topgan [3].

Zamonaviy menejment asoslari, natijali boshqaruv, xodimlarni kasbiy rivojlantirish, bilimlarni qayta ishlash va innovatsion fikrlash ko'nikmalari Qoshg'ariy asarida ilgari surilgan ilmga, axloqqa, madaniy qadriyat va bilimga asoslangan boshqaruv konsepsiyalari bilan mushtarak asosga ega. Biror rahbar va menejerga kerak bo'ladigan – bilim sohibi bo'lish, bilimlarni ommaga yetkazish, mulohazali va tahliliy fikrlash, mustaqil resurslarni boshqarish, jamoani rag'batlantirish va yo'naltirish kabilar "Devonu lug'otit turk" asarida ham amaliyoti bilan uyg'unlashadi. Bilimlarni boshqarishda asosiy omillardan biri – ularga doimiy yangilik va zamonaviylikni olib kirishdir. Qoshg'ariy ham ilm-taraqqiyot yo'lida to'xtalmaslik, yangi bilimlar va yondashuvlar topishga intilish, har bir kishiga sharoit yaratilsa, o'z ustida ishlashi, natijada intellektual salohiyatning o'sishi mumkinligini batafsil yozgan. Xususan, zamonaviy menejmentda bilimlarni boshqarish tizimi – Learning organization, ya'ni "o'quvchi tashkiliy tizim" konsepsiyasi ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, bunda tashkilot barcha a'zolari doimiy rivojlanib boradi, bilim almashuvi, kollektiv maslahat va o'zaro motivatsiya hamda xodimlarni rag'batlantirish jarayoni doimiy davom etadi. Asarda har bir til, el, millat birligi, taraqqiyot asosi sifatida ilm va ma'rifatga alohida urg'u beriladi. Bugungi mehnat bozorida esa "bilim kapitali" — kompaniyaning asosiy boyligi hisoblanadi. Yirik kompaniya va tashkilotlarda bilimlarni boshqarish, xodimlarni uzluksiz o'qitish va rivojlantirish, bilimlarni yangi avlodlarga yetkazish, kasbiy standartlarni saqlash va ilg'or yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish kompaniya muvaffaqiyati uchun eng muhim mezon bo'lib qolmoqda. Mahmud Qoshg'ariy asaridagi har bir ilmga oid hikmat, axloqiy-ijtimoiy nazariya, kasbiy fazilat yo'sini zamonaviy boshqaruv jarayonida ham o'z aksini topadi [4].

"Devonu lug'otit turk" asarida bilimlarni boshqarish, yangilik va o'zgarishlarni tezda o'zlashtirish, jamoada o'zaro hamkorlik, axborotni tahlil qilish, har bir malakali kadrni doim rag'batlantirish chuqur ifodalangan. Menejerning asosiy vazifalaridan biri — bilimlarni to'plash, ulardan samarali foydalanish, mehnat unumdorligini oshirish, xodimlarni yangilikga intilishga undashdir. Bilimlarni boshqarish va rag'batlantirish orqali tashkilotda ijodiy, innovatsion muhit yaratiladi. Qoshg'ariyning asarida bular boshi ochiq va bir maromda, aniq va hayotiy misollarda ko'rsatib berilgan. Undagi ilmga, bilimga intilish, ustoz-shogird an'anasiga sodiqlik, jamiyat taraqqiyoti yo'lida mas'uliyatli bo'lish, ishonch va sadoqat singari qadriyatlar bugungi ilmiy jamoalarning muvaffaqiyatli faoliyatini ta'minlaydi. Zamonaviy tashkilotlarda har bir xodim yetarli bilimga, zamonaviy kasbiy ko'nikmaga ega bo'lishi, tajriba almashishdan cho'chimas,

jamo'a manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yishi baraka manbaiga aylanadi. Xususan, tashkilotda bilimlarni boshqarish bo'yicha ilg'or texnologiyalar, zamonaviy kasbiy treninglar, bilimlarni ochiq muhitda tarqatish va yuksaltirish masalasiga doimiy e'tibor qaratiladi. Bularga mo'z Qoshg'ariyning mudom yangilanishga, taraqqiyotga, ilmu ma'rifatga intilishga doir qarashlari muhim motivatsion manba vazifasini o'taydi. "Devonu lug'otit turk" asarida bilimlarni boshqarish jarayoni – har bir kishining o'z ustida ishlashi, ustoz va do'stlardan maslahat olishi, axborotni qayta ishlash va mukammal natijalarga erishishda hamjihatlikda harakat qilish, yuksalishda zamonaviylikka ochiqlik, jamiyat va jamoaga xizmat qilish, ilg'or usullar va yondashuvlarni joriy qilish bilan ifodalanadi. Bilimlarni boshqarish bu faqat axborotni jamlash emas, balki uni hayotga, tajribaga tatbiq etish, samarali natijalarga erishish, kasbiy taraqqiyot va raqobatbardoshlikni kuchaytirish demakdir. Hozirgi global jarayonlar va zamonaviy tashkilotlar tajribasida ham Qoshg'ariyning g'oyalari hayotiy ahamiyat kasb etadi. Yinovatsion raqobat kuchayib borayotgan bugungi sharoitda, bilimlarni boshqarish, mehnat munosabatlari, kasbiy taraqqiyot, hayotboqiy o'rganish, ijtimoiy va iqtisodiy innovatsiyalar, guruh ichida bilimlarni ochiq tarqatish, bilim sohiblarini rag'batlantirish kabi muhim jihatlar zamonaviy menejmentning eng dolzarb masalasi sifatida e'tirof etiladi [5].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari nafaqat o'z davrining lug'aviy va madaniy xazinasini, balki har bir yangi avlod, zamonaviy rahbar, menejer, ilm-fan arbobi uchun axloq, hamjihatlik, taraqqiyot, ilm-madaniyat va bilimlarni boshqarish bo'yicha mukammal dastur ham hisoblanadi. Unga asoslanib, xalq madaniyati, ilmiy tafakkuri va zamonaviy menejment tamoyillarini mukammal uyg'unlashtirish, ilg'or tashkilotlar va jamoalar faoliyatida doimiy taraqqiyot sari intilishi, bilimlarni boshqarish va rivojlantirishdan samarali foydalanish mumkin. Zamonaviy bilimlar va zamondosh yondashuvlar, yangicha fikrlash, innovatsion g'oyalar va ilg'or tajribalar uchun Qoshg'ariy asari tarixiy dastur bo'lib xizmat qilishda davom etadi. Shu ma'noda, har bir o'zgarishga, yangilikka intiluvchi avlod uchun Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari doimiy dolzarblik, ustuvorlik va ilg'or taraqqiyot yo'lini ko'rsatuvchi manba, yetakchi yo'riqnoma sifatida o'z ilmiy-madaniy qiymatini saqlab qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'otit-turk. Tarjimasi va izohlari: S. Mutallibov, B. Sarimsakov. – Toshkent: Fan, 1960 (qisman).
2. Karimov, I. A. Mahmud Koshg'ariy va turkiy tillar tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 1997..
3. Bartold, V. V. Turk xalqlari tarixi va madaniyati haqida maqolalar. – Toshkent: Fan, 1993..
4. Nadjip, H. O'rta asr turkiy adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 1979..

5. Erkinov, A. A. Turkiy tilshunoslik tarixidan. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.
6. Clauson, Gerard. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. – Oxford: Clarendon Press, 1972.
7. Dankoff, Robert. Mahmud al-Kashgari’s Map: World View and Cultural Vision. // Journal of Turkish Studies, 1980..
8. YUNESKO. Mahmud al-Kashgari 1000th Birth Anniversary Materials. – Paris, 2008.

